

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ

Филолошко-уметнички факултет Крагујевац
СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са XII међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(27–28. X 2017)

Књига III

**МУЗИКА ЗНАКОВА / ЗНАКОВИ У МУЗИЦИ
И
УМЕТНОСТ У КОМУНИКАТИВНОМ ДИСКУРСУ**

Уређивачки одбор

Зоран комадина, редовни професор (в. д. декан)
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Милош Ковачевић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Драган Бошковић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Бранка Радовић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
др Јелена Атанасијевић, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Анђелка Пејовић, редовни професор
Филолошки факултет, Београд
Др Владимир Поломац, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Никола Бубања, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Часлав Николић, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Мирјана Мишковић Луковић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Катарина Мелић, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Персида Лазаревић ди Ђакомо, редовни професор
Универзитет „Г. д Анунцио”, Пескара, Италија
Др Ала Татаренко, ванредни професор
Филолошки факултет Универзитета „Иван Франко”, Лавов, Украјин
Др Зринка Блажевић, ванредни професор
Филозофски факултет, Загреб, Хрватска
Др Миланка Бабић, редовни професор
Филозофски факултет, Универзитет Источно Сарајево, Босна и Херцеговина
Др Михај Радан, редовни професор
Факултет за историју, филологију и теологију, Темишвар, Румунија
Др Димка Савова, редовни професор
Факултет за словенску филологију, Софија, Бугарска
Др Јелица Стојановић, редовни професор
Филозофски факултет, Никшић, Црна Гора

Уредници

Др Биљана Мандић, доцент (одговорни уредник)
Др Јелена Атанасијевић, ванредни професор (одговорни уредник)

Рецензенти

др Снежана Николајевић, редовни професор, Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу
др Јасна Вељановић, ванредни професор, Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу
др Марија Ђирић, ванредни професор, Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу
др Милош Заткалик, редовни професор, Факултет музичке уметности у Београду
др Смиљка Исаковић, ванредни професор, Факултет за хотелијерство и туризам у Врњачкој Бањи
др Слободан Кодела, ванредни професор, Факултет уметности у Нишу
др Биљана Мандић, доцент, Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу
др Невена Вујошевић, доцент, Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу
др Јелена Беочанин, доцент, Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу
др Срђан Тепарић, доцент, Факултет музичке уметности у Београду
Др Дијана Метлић, ванр.проф. Академија уметности Универзитета у Новом Саду
Др Милан Максимовић, доцент Архитектонски факултет Универзитета у Београду
Драган Марчетић, ванр.проф. Архитектонски факултет Универзитета у Београду
Данијела Димковић, доцент Филолошко-уметнички факултет Универзитета у Крагујевцу

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са XII међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(27–28. X 2017)

Књига III

**МУЗИКА ЗНАКОВА /
ЗНАКОВИ У МУЗИЦИ
И
УМЕТНОСТ У
КОМУНИКАТИВНОМ
ДИСКУРСУ**

Крагујевац, 2018.

ХП МЕЂУНАРОДНИ НАУЧНИ СКУП СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ

На Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу 27-28. октобра 2017. године одржан је ХП међународни научни скуп *Српски језик, књижевност, уметност*. Скуп је имао четири тематске целине: лингвистичку, књижевноантрополошку и две уметничке: теорија музике и примењена/ликовна уметност.

На научном скупу је са рефератима учествовало 158 учесника, и то 140 из земље и 28 из иностранства (Бугарске, Хрватске, БиХ, Румуније, Италије, Словеније, Украјине, Немачке, Француске, Црне Горе).

Скуп је радио у пленарној и тематским секцијама. Првога дана скупа, 27. 10. 2017. године, одржана је пленарна секција са три реферата из три тематске области скупа: лингвистике, књижевности и уметности (музике). Истог дана, као и наредног, паралелно се радило у четири тематске секције, и то: тематској секцији из лингвистике, тематској секцији из књижевности, тематској секцији из теорије музике и тематској секцији из примењене и ликовне уметности. Скуп је 28. 10. 2017. затворен пленарном седницом.

Реферати са ХП међународног научног скупа *Српски језик, књижевност, уметност* штампани су у три тома, три свеске зборника, у првоме тому штампани су резултати лингвистичког дела скупа, у другоме тому – резултати књижевноантрополошког дела скупа, а у трећем тому резултати из уметности (музике и примењене и ликовне уметности).

Крагујевац, септембар 2018. године

Уредништво

О ТРЕЋОЈ, УМЕТНИЧКОЈ КЊИЗИ ЗБОРНИКА СА XI МЕЂУНАРОДНОГ НАУЧНОГ СКУПА СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ

Музичко-теоријски део Дванаестог међународног научног скупа *Српски језик, књижевности, уметности*, 2017. године, обележили су разнолики радови излагани током два дана. Научно сагледавање овогодишње теме музичко-теоријског дела скупа, *Музика знакова/Знакови у музици*, започело је пленарним излагањем *Однос граматиике и значења у аналиитичком сагледавању музике – веза стурктуруализма и семантиике*, које је одржао један од првих доктора наука из области музичке теорије др Срђан Тепарић са Факултета музичке уметности у Београду.

Рад музичко-теоријског дела скупа организован је кроз пет радних секција у оквиру којих су обрађиване следеће подтеме: *Музичке праксе у медијима*, *Семиотика музике*, *Структурализам као свејрисуйтна и/или превазиђена грана аналиитике*, *Музичка педагогија на раскрићу дисциплина* и *Јубилеји*. Највећи број научних радова изложен је у оквиру секција *Семиотика музике/Структурализам као свејрисуйтна и/или превазиђена грана аналиитике* (једанаест радова) и *Музичке праксе у медијима/ Јубилеји* (четрнаест радова), у којима су задате подтеме презентоване упечатљиво и на високом научно-аналитичком нивоу. На скупу су се представили излагачи из различитих академских заједница које гравитирају ка Универзитету у Крагујевцу. Поред представника града домаћина, са својим научним радом упознале су нас колеге из Београда, Новог Сада, Ниша, Јагодине, Ужица, Врњачке Бање, Приштине/Лепосавића, а четири излагача чинили су представници земаља окружења, Босне и Херцеговине и Црне Горе.

На скупу су изложена тридесет и четири рада, а у *Зборнику* се ширијој научној јавности презентује двадесет и један рад. Радови представљени у *Зборнику* нису нарушили јединствену тематску идеју научног скупа. Већина радова указује на иновативне приступе у сагледавању проблематике из области музичке теорије и педагогије, медија и музикологије, иницирајући мноштво питања која се, овако фокусирано, до сада нису научно образлагала. Свеукупни приступ постављеној проблематици резултирао је аналитичко-критичким освртом на традиционалне приступе, указао на иновативне путеве развоја данашње музичке теорије и педагогије и упечатљиво „осветлио” разнолике особености музике и музичког израза унутар филмске уметности. Својом иновативношћу, оригиналним научним приступима, радови су успели да у потпуности одговоре на постављену проблематику скупа.

У секцији **Примењена и ликовна уметност**, представљени су радови из Историје уметности и Архитектуре са темама *Балкан-место сусреша култура и уметности* и *Архитектура у комуникативном дискурсу*. Укупно је учествовало 23 учесника, од којих 2 из иностранства (Хрватска) и објављен је 21 рад. Подсекција Историје уметности представљена је кроз радове (9) претежно са акцентом на појединачним ауторима који су оставили траг у културолошком развоју Балкана. Референти потичу из академских институција у Београду, Крагујевцу, Новом Саду, Риједи и Јагодини. Обрађене су теме из различитих родова уметности, од сликарства и скулптуре, преко сценографије и културних концепата до фотографије, мултимедија и кинематографије. У целини је одговорено на

постављену подтему, те је *Балкан-место сусрећа култура и уметности* представљен из разноврсних углова гледања. Радови су постављени квалитетно и иноваторски, на основима савремених методологија, а аутори су јасно одговорили на представљене теме истраживања, које ће значајно обогатити теоријска научно-уметничка истраживања у овој области. Подсекција из области Архитектуре се представила радовима (12) кроз истраживање појединачних аспеката у развоју архитектонске мисли, са историјским освртом на конкретне теорије значајних представника. Референти потичу из академских институција у Београду, Крагујевцу, Новом Саду и Риједи. Поједине теме су презентовале тренутна технолошка достигнућа и повезивање архитектуре са различитим медијима, као могуће смернице у развоју архитектонских кодова Нове архитектуре. Занимљиви су радови са подтемом *Архитектура у контексту – контексти у архитектури*, који су представили савремени контекст архитектуре и различите примере трансформација при пројектовању савремених објеката. Аспект *Боје у простору и архитектури* дефинисан је посебном подтемом *Колористике града у визуелном идентитету градског језгра и амбијенталних целина*. Радови су квалитетно постављени и аутори су јасно одговорили на представљене теме истраживања које ће значајно обогатити теоријска научно-уметничка истраживања у овој области.

Крагујевац, октобра 2018. године

Уредници

САДРЖАЈ

XII МЕЂУНАРОДНИ НАУЧНИ СКУП СРПСКИ
ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ / 5

О ТРЕЂОЈ, УМЕТНИЧКОЈ КЊИЗИ ЗБОРНИКА СА XI МЕЂУНАРОДНОГ
НАУЧНОГ СКУПА СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ / 7

МУЗИКА ЗНАКОВА / ЗНАКОВИ У МУЗИЦИ

Срђан В. ТЕПARIЋ

О ПРОБЛЕМУ ОДНОСА ИЗМЕЂУ ГРАМАТИКЕ И
ЗНАЧЕЊА У АНАЛИТИЧКОМ САГЛЕДАВАЊУ МУЗИКЕ
– БЕЗА СТРУКТУРАЛИЗМА И СЕМАНТИКЕ / 17

Снежана С. НИКОЛАЈЕВИЋ

ПРИМЕЊЕНА МУЗИКОЛОГИЈА КАО ТЕЛЕВИЗИЈСКО СТВАРАЛАШТВО
– УРЕДНИЧКИ И АУТОРСКИ ОПУС МАРИЈЕ КОВАЧ / 25

Смиљка Љ. ИСАКОВИЋ

ОД МАРТИНА ЛУТЕРА ДО ЏИМИЈА ХЕНДРИКСА / 35

Марија М ЂИРИЋ

ПРАКСЕ МУЗИКЕ/ЗВУКА У АНИМИРАНИМ
ФИЛМОВИМА РАСТКА ЂИРИЋА / 43

Ања З. ЛАЗАРЕВИЋ КОЦИЋ

УЛОГА МУЗИКЕ У НАРАТИВНОМ КОНТЕКСТУ СТВАРАЛАШТВА
ПАОЛА СОРЕНТИНА – ПРИМЕР СЕРИЈЕ *МЛАДИ ПАПА* / 55

Војана S. RADOVANOVIĆ

MUZIČKA REPRESENTASIJA I KOMUNIKASIJA SAJBER/
NESAJBER PROSTORA U FILMU *THE MATRIX* / 67

Ана Ж. ЂОРЂЕВИЋ

MUZIKA *VITKE NA NERETVI* – DVE MUZIKE ZA DVE
RAZLIČITE VERZIJE ISTOG FILMA / 77

Маша Д. СПАИЋ

СЕМИОТИЧКА АНАЛИЗА НАСТУПА НЕМАЊЕ РАДУЛОВИЋА НА
ОТВАРАЊУ БЕОГРАДСКОГ ЛЕТЊЕГ ФЕСТИВАЛА 2015. ГОДИНЕ / 85

Маја В. РАДИВОЈЕВИЋ

ИНТЕРТЕКСТУАЛНОСТ У МУЗИЦИ: ПИТАЊЕ НАСЛЕЂА
ИЛИ СЕМИОТИЧКИХ ПРИНЦИПА / 97

Jasna S. VELJANOVIĆ

METODE I SREDSTVA U ANALIZI MUZIČKOG DELA
IZ VIZURE RUSKIH MUZIČKIH TEORETIČARA / 105

Невена Ј. ВУЈОШЕВИЋ / Наташа С. ГЛИШОВИЋ

ТУ-МОРЗОВА БИНАРНА СЕКВЕНЦА И ПРИНЦИПИ
РЕКУРСИЈЕ У *ТРЕЂОЈ СИМФОНИЈИ* ПЕРА НОРГАЛА / 115

Дина Д. ВОЈВОДИЋ

ЕСТЕТИЧКА И КРИТИЧКА ПЛАТФОРМА СТВАРАЛАШТВА ПЕТРА
БИНГУЛЦА САГЛЕДАНА КРОЗ НАПИСЕ О МУЗИЦИ / 131

Јелена М. МЛАДЕНОВСКИ

ЗНАЧЕЊЕ И СМИСАО ФРИГИЈСКОГ ОБРТА
У МУЗИЦИ XVII–XIX ВЕКА / 137

Нарин ZULIĆ

ANALIZA FORME L'ABBÉ AGATHON ARVA PERTA / 155

Милош Д. БРАЛОВИЋ

УМЕРЕНИ МОДЕРНИЗАМ – ИЗМЕЂУ ИНТЕРНАЦИОНАЛНИХ
И ЛОКАЛНИХ КОНТЕКСТА / 165

Ивана А. ХРПКА ВЕШКОВАЦ

ЈЕДНОГЛАСНИ МЕЛОДИЈСКИ ДИКТАТ НА РАСКРШЋУ
РЕФОРМСКИХ ПРОМЕНА – ФРАНЦУСКА ИСКУСТВА / 173

Danijela D. ZDRAVIĆ MIHAILOVIĆ

ESTETSKI DOŽIVLJAJ MUZIKE U STRUČNOM
MUZIČKOM OBRAZOVANJU / 181

Лука М. MARKOVIĆ

NOVE MATRICE VANINSTITUCIONALNIH
OKVIRA MUZIČKE PEDAGOGIJE / 191

Данијела Ђ.СТОЈАНОВИЋ

Најша В. НАГОРНИ ПЕТРОВ

РАЗВОЈ ВИСОКОШКОЛСКОГ МУЗИЧКОГ ОБРАЗОВАЊА У НИШУ / 199

Данијела М. СУДЗИЛОВСКИ

Данијела Н. ВАСИЛИЈЕВИЋ

КОЛАБОРАТИВНИ ПРИСТУП МУЗИЧКИМ САДРЖАЈИМА
НА УЧИТЕЉСКОМ ФАКУЛТЕТУ / 209

Марија К. ИВАНОВИЋ

БУДУЋИ УЧИТЕЉИ И УЧЕНИЦИ ОСНОВНЕ ШКОЛЕ О ЗНАЧЕЊИМА
У СИМФОНИЈИ ОРИЈЕНТИ ЈОСИПА СЛАВЕНСКОГ / 223

УМЕТНОСТ У КОМУНИКАТИВНОМ ДИСКУРСУ

Ана М. ЗОРИЋ

Војана М. ЈЕРКОВИЋ-БАБОВИЋ

Игор Ж. РАЈКОВИЋ

АРХИТЕКТУРА СЛОБОДНОГ ВРЕМЕНА – САВРЕМЕНА
ИНТЕРПРЕТАЦИЈА ДОЖИВЉАЈА НАПУШТЕНИХ ПРОСТОРА / 237

Бојана М. ЈЕРКОВИЋ-БАБОВИЋ

Ана М. ЗОРИЋ

Небојша С. ФОТИРИЋ

ОД АРТЕФАКТА ДО ЕФЕКТА:

РАЗВОЈ ФЛУИДНОСТИ АРХИТЕКТОНСКОГ ПРОСТОРА / 247

Тамара М. СТОЈАНОВИЋ ЂОРЂЕВИЋ

Војислав Л. ИЛИЋ

САДРЖАЈИ ИЗ ОБЛАСТИ АРХИТЕКТУРЕ И ИСТОРИЈЕ АРХИТЕКТУРЕ
У НАСТАВИ ЛИКОВНЕ КУЛТУРЕ И НАСТАВНИМ ПРОГРАМИМА
ЗА ОСНОВНУ ШКОЛУ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ / 261

Dragana T. JOKIĆ

VIZUELNO MARKIRANJE OTVORENOG URBANOG PROSTORA FAKULTETA
BEOGRADSKIH UNIVERZITETA UMETNIČKIM INTERVENCIJAMA / 275

Dragana M. VASILJEVIĆ TOMIĆ

UNIVERZALNI DIZAJN: INTEGRACIJA I /ILI INKLUZIJA / 289

Danijela M. DIMKOVIĆ

PROSTORI SEĆANJA I PAMĆENJA U REPREZENTACIJI ZGRADE
PRIVILEGOVANE NARODNE BANKE U KRALJEVINI SRBIJI / 303

Дијана Љ. МЕТЛИЋ

ВИЈАРОВИ СЛИКАРСКИ ПРОСТОРИ КАО
„АРХИТЕКТОНСКИ АРХЕТИП ИНТРОВЕРЗИЈЕ” / 313

Irena R. KNEŽEVIĆ

ODNOS SUBJEKTA I PROSTORA U UMETNIČKIM RADOVIMA
MARIKO MORI, WAVE UFO I WHITE HOLE / 329

Dragana K. KRUŽIĆ

PSIHOANALIZA I PROSTOR U DJELU IVANA LADISLAVA GALETE / 335

Lidija A. MARINKOV PAVLOVIĆ

IKONOKLASTIČKI PARADOKS – IZMEĐU CENZURE I SPEKTAKLA / 343

Marta G. NIKOLIĆ

ŠIRIN NEŠAT KA O POSTKOLONIJALNI SUBJEKT / 353

Милан Д. МАКСИМОВИЋ

ПРИРОДА И ПРИРОДНОСТ НОВОСТВОРЕНЕ АРХИТЕКТУРЕ / 361

Миа М. АРСЕНИЈЕВИЋ

СОНГ ДОНГОВ ПАРА-ПАВИЉОН: ПРИВАТНИ
И /ИЛИ ЈАВНИ ПРОСТОР? / 369

Бојана М. ЈЕРКОВИЋ-БАБОВИЋ¹

*Универзитет у Београду
Архитектонски факултет
Депаршман за Архитектуру*

Ана М. ЗОРИЋ

*Универзитет у Београду
Архитектонски факултет
Депаршман за Архитектуру*

Небојша С. ФОТИРИЋ

*Универзитет у Београду
Архитектонски факултет
Депаршман за Архитектуру*

ОД АРТЕФАКТА ДО ЕФЕКТА: РАЗВОЈ ФЛУИДНОСТИ АРХИТЕКТОНСКОГ ПРОСТОРА

Основна идеја овог рада је да прикаже развој флуидности у архитектури кроз хронологију промена критеријума архитектонског простора од статичних до динамичких аспеката и промена вредности од објективног до (интер)субјективног и комуникационог просторног искуства у архитектури. У контексту глобализације и информационе, технолошке условљености, динамике савременог живота и употребе простора, вредности архитектуре померају се ка променљивим, флуидним квалитетима који афирмишу токове, кретања, догађаје и ефекте наспрам статичне формалне целине. Флуидност архитектонског простора у овом раду се истражује у односу на препознавање промена у савременој архитектури: губитак дисциплинарних граница, дисперзију граница унутрашњости и спољашњости архитектонског простора, губитак сингуларности објекта у односу на услове контекста и асимилацију карактера појединачних елемената у флуидни карактер целине. У овом раду се приказују развој и контекстуални корени наведених савремених феномена у историји и теорији архитектуре са циљем препознавања потенцијала инструментализације флуидности у архитектури.

Кључне речи: флуидност, архитектура, ток.

Увод

У овом раду се истражује позиција вредности архитектонске форме у односу на феномен токова у савременом контексту глобалне умрежености информационог доба. У односу на процес пројектовања, истраживање је конципирано око питања односа динамичког перцептивног искуства простора и пројектантских метода и техника кроз однос са трансформацијама у друштву, култури и естетици архитектуре. У односу са феноменом *шокова* у савременом контексту, у овом раду се истражује концепт *флуидности*, који се дефинише у позицији између архитектуре и културе кроз утицај развоја технологије на трансформације значења и формалних карактеристика архитектонског простора. Нови урбани феномени, који су последица глобалних, технолошких и културних промена,

¹ bojana.jerkovic@arh.bg.ac.rs

урбани контекст трансформишу у дисперзивно поље ефеката где дематеријализација естетског објекта архитектуре и хиперпродукција искустава отварају нова питања перципирања и стварања архитектуре.

Полазна претпоставка овог рада је да се у савременој парадигми умрежености и савременом читању урбаног контекста, *шоок* тумачи условом пројектовања и обликовања, а тиме и главним аспектом савременог естетског искуства архитектуре. У раду се испитују потенцијали негације естетских канона архитектуре од модернизма и постмодернизма до савременог контекста, кроз промене значења архитектонског простора, од објективног до (интер)субјективног и комуникационог искуства. У контексту глобализације и информационе, технолошке условљености динамике савременог живота и употребе простора, вредности архитектуре померају се ка променљивим, флуидним квалитетима који афирмишу токове, кретања, догађаје и ефекте наспрам статичне формалне целине. Тако архитектура постаје манифестација технолошко – културолошке комплексности.

Дематеријализација историјски утемељених вредности архитектонске форме је феномен који препознајемо од модернизма до данас, којим се архитектура трансформише у комплексан динамички систем инфраструктуре, токова, догађаја и ефеката. У естетици архитектуре модернистичког функционализма истражује се однос инжењерске реторике у архитектури и промена у вредностима архитектонске форме, где се ток препознаје као вредност, која, уз рационализацију и редукцију стилских симбола у архитектури, афирмише функционална значења архитектонске форме. У постмодерном контексту, где се рационализација и условљеност архитектуре технологијом и економским факторима манифестује кроз популаризацију архитектонске реторике и плурализам вредности архитектонске форме, препознају се феномени масовне комуникације и комерцијализације архитектонског простора, чиме простори токова добијају своја релациона, комуникациона значења. Ток се тако, као вредност архитектонског простора, уз физичко кретање у простору, истражује у односу субјекта и естетског искуства архитектонске форме.

Основни циљ у овом раду је да се испита претпоставка да се *шоок* тумачи условом пројектовања и обликовања, а тиме и главним аспектом савременог естетског искуства архитектуре, због чега архитектонску форму карактерише дисперзија формалних вредности и одсуство утемељених физичких означитеља. На овај начин се комуникационо значење архитектуре простора токова мења од објективног, универзалног језика форме, која изражава функцију кретања, до субјективног, релационог естетског искуства променљивог, популаризованог формалног израза.

Парадигма умрежености : град је процес

У савременом контексту глобалне умрежености информационог доба град постаје сложени систем токова и трансфера у оквирима мрежа сачињених од архитектонских и друштвених простора, где константност промена доводи до промена материјалних основа нашег свакодневног искуства. Нова питања трансформација естетских вредности савремене културе града покрећу питања перципирања и стварања архитектуре у савременом контексту.

Концепт *простори шокова* у теорије о савременом урбаном контексту Мануел Кастелс (*Manuel Castells*) уводи у *The Rise of the Networked Society*, где каже

да у савременом друштву умрежености “интерактивност између места разбија просторне матрице понашања у граду у флуидну мрежу размена што указује на потребе за новим простором – *простором токова*” (Кастелс 1996: 429). Кастелс каже да „глобални град није место, него *процес*” (Кастелс 1996: 417), у ком су тачке продукције и локална друштва глобално умрежени у контексту конзумеризма и неолибералног капитализма. Кастелсово размишљање, постструктуралистичко у својој суштини, у мишљење о градској структури уводи разлику и променљивост као константе које просторну структуру трансформишу у процес који, како каже Кастелс, „карактерише структурна доминација простора токова” (Кастелс 1996: 429). У Кастелсовој теорији, простори токова имају концептуално значење нове просторне логике која је „супротстављена историјски укореењој просторној организацији *простора места*” (Кастелс 1996: 409). Простори токова су тако, према његовим речима, нови просторни процес који постаје доминантна просторна манифестација моћи и функције у друштву и култури (Кастелс 1996: 409).

Савремени контекст умрежености на свим нивоима, информационим, комуникационим и просторним, град трансформише у процес константних протока и динамике, дематеријализујући вредности и елементе његове структуре у нове квалитете који имају флуидан, текући, проточан карактер. У Кастелсовој теорији урбанизма, у информационом добу технолошке и културне промене паралелно прате проблеми повећаног транспорта становништва под утицајем раста активности свакодневнице и „компресије времена” као последице нових просторних мрежа које утичу на интензивирање протока и физичке мобилности људи у градовима (Кастелс 1996: 426). Ови феномени у домену функционалне умрежености доводе до специфичних друштвених и културних фрагментација у оквирима флуидних мрежа размена на глобалном и локалном нивоу. Нови односи локалног и глобалног манифестују се кроз, како Кастелс наводи: „сепарацију између симболичког значења локације, функције и друштвене апропријације простора” (Кастелс 1996: 433). У Кастелсовој теорији *функција, значење и форма* бивају три основне осе манифестације савремених трансформација у граду. У складу са тим, у односу технологије, културе и естетике, остварује се полазиште и препознаје потреба за архитектонским истраживањем простора токова и формалних и искуствених промена у простору града. У књизи *The Rise of the Networked Society* функција се односи на континуум локалног и глобалног у коме градови представљају комуникационе системе који повезују локално и глобално. Значење се односи на однос индивидуалног и колективног, субјективног и објективног у комуникацији друштва и града, а *проблем форме* се односи на нове просторне логике и манифестације односа, Кастелсовим речима, „историјски укореење структуре простора места и нове структуре простора токова” (Кастелс 1996: 424).

Дејвид Харви (*David Harvey*) у *The Condition of Postmodernity* каже да се материјалне концепције простора и времена нужно креирају кроз материјалне праксе и процесе којима се ствара и продукује социјални живот (Харви 1990: 204). За Кастелса простори јавне намене су главни конектори естетског искуства и социјализације, које карактерише спонтаност употребе, густина интеракција, мултифункционалност и мултикултуралност (Кастелс 1996: 424). Како, према Кастелсу, савремено друштво функционише око *токова* - „токова капитала, токова информација, токова технологије, токова слика, звукова и симбола” (Кастелс 1996: 442), те они постају репрезентације *процеса* који доминирају у

односу економије, политике и нових комуникационих значења кроз своје просторне манифестације. У том контексту, артикулација токова у просторном смислу постаје питање односа архитектуре и културе кроз однос формалних презентација нових културних и друштвених значења и вредности. У Кастелсовој теорији простори токова су „материјалне организације истовремених друштвених пракси које узајамно делују кроз токове” и просторне артикулације доминантних функција у друштву и граду се тако могу позиционирати само у односу на „размене токова у оквирина мрежа” (Кастелс 1996: 442-443).

Феномен токова и вредносни систем архитектуре

Како савремено друштво функционише на основу токова - „токова капитала, токова информација, токова технологије, токова слика, звукова и симбола” (Кастелс 1996: 442), токови постају репрезентације процеса који доминирају у односу економије, политике, друштва, комуникација и нових значења кроз своје просторне манифестације. У том контексту, артикулација токова у просторном смислу постаје питање односа архитектуре и културе, кроз однос формалних презентација нових културних и друштвених значења и вредности. У таквом контексту, како Кастелс наводи: „технолошка инфраструктура дефинише нови простор” (Кастелс 1996: 443). Простор токова односи се на социопросторни контекст у савременој парадигми умрежености и како, према његовим речима, „простор не рефлектује друштво, већ га изражава” (Кастелс 2004: 441), тако можемо успоставити релацију између друштвених трансформација и трансформација вредносног система архитектуре. Савремено урбано искуство на овај начин гради се на основу функционалних и симболичких значења архитектуре простора токова у контексту масовних миграција становништва, туризма и нових вредности као што су: брзина протока, комплексност, умреженост и доступност.

У социотехнолошком разумевању савремених промена у урбаном окружењу, Стивен Грејем (Stephen Graham) и Сајмон Марвин (Simon Marvin) истражују на који начин глобализација, технолошки развој и инфраструктурно умрежавање утичу на савремене промене у градској структури, архитектури и култури. Развојем технолошке инфраструктуре, њеним коришћењем и грађењем, као што су жице, водови, тунели, водоводи, улице, ауто-путеви и техничке мреже, савремени град се трансформише у „комплексан, динамички социотехнолошки процес” и „градови и урбани региони постају места бескрајног флукса и инфраструктурно подржаних токова, кретања и размена” (Грејм и Марвин 2001: 8). Грејм и Марвин проблематизују сегрегације, раздвајање простора града, који развој инфраструктуре трансформише тако да места губе своје функције уколико нису умрежена у константан динамички систем токова и комуникација.

Савремено читање и грађење урбаног окружења брише конвенционалне границе између значења инфраструктурног и архитектонског. На овај начин указујемо на стварање новог вредносног система архитектуре у ком „технологија и инфраструктура једноставно и детерминистички обликују подједнако и форме и живот у граду, као и даље конструкције друштва и историје” (Грејм и Марвин 2001: 9). Инфраструктурни пејзажи и социотехнолошки процеси који их прате граде савремено искуство културе и града и „структуру осећаја модерног урбаног живота” (Грејм и Марвин 2001: 12.). Као такви, инфраструктурни пејзажи, који све више граде урбану структуру, обликују наше искуство и перцепцију и носе идеолошка и политичка значења развоја друштва и културе.

Технолошка инфраструктура у савременом граду манифестује токове којима се омогућава функционисање економије, политике и друштва у ком се однос локације и значења локалног уопште разматра у контексту умрежености са глобалним токовима, чиме град, како у Кастелсовој теорији читамо, постаје процес а не више само место. Технолошка инфраструктура у граду омогућава функционисање простора токова које, како Кастелс каже, чине: „тачке управљања, области продукције и комуникациона чворишта” и тиме, са функционалистичког становишта, објашњава и појавност простора токова у физичком смислу (Кастелс 1996: 444).

У таквом преклапању инфраструктурног и архитектонског значења, у новом вредносном систему грађене средине савременог града, ток постаје носилац вредности простора, а форма и структура простора добијају нова симболичка иконичка значења. Нова монументалност манифестује се у симболичким значењима форми које изражавају нове вредности социотехнолошког прогреса као што су: сателитске станице, аеродроми, мостови, ауто-путеви, инфраструктурни пејзажи, терминали, телекомуникациони торњеви и сл. Овакви објекти, који, на основу својих савремених естетских вредности и културних значења, бришу границе између инфраструктуре и архитектуре, изражавају симболичка значења у „времену јединствене метрополске флуидности” (Грејм и Марвин 2001: 20).

Питање архитектуре, у складу са до сада наведеним релационим, комуникационим значењима простора токова, можемо поставити у односу са технолошким променама које у физичком смислу мењају савремени урбани контекст. Проблематизација архитектуре у таквом контексту није само питање паралелних и узајамних промена технологије и тектоничких својстава архитектонске форме, већ и нових значења и вредности, које настају на месту укрштања технологије и архитектуре. Нове вредности архитектуре, у односу токова и архитектонске форме, настају кроз заједничку интенцију и технологије и архитектуре да обликују нашу перцепцију у култури и граду, градећи тако и однос субјекта и друштва.

Флуидност у архитектури – позиција (форме) у процесу

У контексту поменутих социотехнолошких трансформација, које доводе до промена у перципирању и стварању архитектуре и града, у овом поглављу истраживаћемо позицију архитектонске форме простора токова, кроз однос функције и тока у архитектури, са два основна аспекта : 1) ток као вредност простора у позицији функције и 2) ток као вредност простора, која настаје редукцијом функције. Прво становиште успоставља се у теоријама модернистичког функционализма, а друго у постмодернистичким теоријама архитектуре, како би се, кроз проблематизацију односа технологије и архитектуре, истражио однос функције и реторике у креирању архитектонске форме и њених значења између креирања објекта и креирања поруке или ефекта.

Однос узајамно условљених трансформација између технологије и архитектуре може се истраживати од архитектонских најранијих почетака, али се у овом делу рада желимо фокусираги на ситуацију у којој је однос технологије и архитектуре постајао све примарније питање вредности и обликовања архитектонске форме. Таква ситуација препознаје се у континуитету од модернистичких функционалистичких манифеста до постмодерне, савремене ситуације. Како би се ток позиционирао у вредносни систем архитектуре, у овом поглављу ћемо

истраживати његово функционалистичко значење кретања у односу на промене формалне реторике у модернизму, у којој препознајемо и савремени проблем, тренд и тенденцију изједначавања значења инфраструктуре и архитектуре.

Појам простора, у модерној теорији архитектуре Зигфрида Гидиона (*Sigfried Giedion*), у књизи *Простор, време и архитектура*, из 1941. године, и Корнелиса ван де Вена (*Cornelis van de Ven*), у књизи *Простор у архитектури*, из 1978. године, успоставља ново схватање архитектуре и даје примат просторно-пластичком јединству унутрашњег и спољашњег простора, које нехијерархјски асимилује све форме без обзира на њихову размеру или намену. Овакве теоретске поставке наглашавају приоритет простора над архитектонском формом, истичући заправо инфраструктурну важност конструкције и структуре, као подршке динамичких компоненти у њему. Зигфрид Гидион, у тексту „Конструкција. Индустрија. Архитектура”, каже да ми тешко можемо одговорити на питање „шта припада архитектури и где она почиње, а где се завршава?”. Ова Гидионова проблематизација заснива се на дисперзији ограничене форме архитектуре. Архитектура постаје увучена у главне градске токове, а разлике између форме архитектуре и инфраструктуре се све више губе. Кенет Фремптон (*Kenet Frempton*) о односу технолошких иновација, у периоду до XX века, и разумевања архитектуре говори кроз модерни феномен дематеријализације грађене форме „уз буквалну механизацију и електрификацију њеног ткива” (Фремптон 2014: 394). Модерна архитектура по њему све више постаје „простор јавног појављивања у односу на приватност домуса” и истовремено се односи на „стварање места и проток времена колико и на простор и форму” (Фремптон 2014: 40). Можемо закључити: архитектура се поима кроз простор, простор кроз динамику токова, кретања и свакодневнице, а сама формална појавност архитектуре манифестује се кроз конструкцију и структуру која постаје подршка наведеном.

Игњаци де Сола Моралес (*Ignasi de Solà-Morales Rubió*) у књизи *Differences* каже да је „ултимативни архитектонски циљ медијација између технологије и естетике” и, иако је тај циљ примарно манифестован у области физичких структура, архитектонска медијација се изражава и кроз дискурс, израз и поруку (Сола Моралес 1997: 120). Урбани проблеми као што су кретања, транспорт, флексибилност и развој, у ком су се функција и токови изједначавали, изражени су у раду авангардних група, посебно групе Архиграм (*Archigram*), чији су пројекти „Plug-In City” и „Walking City”, на пример, брисали границе између значења архитектуре и инфраструктуре. На сличан начин препознаје се обједињавање архитектуре, инфраструктуре и ширег урбаног контекста у јединствен систем покренут токовима и кретањима која представљају примарне функције таквог система у пројектима Седрика Прајса (*Sedric Price*) „Fun Palace” и „Potteries Thinkbelt”. Са сличним аспирацијама јапански метаболисти, на пример пројекат Кензо Танге (*Kenzo Tange*) „Tokio Bay”, архитектуру тумаче као умрежени систем токова и комуникационих веза на основу којих друштво функционише. Заједничко свим наведеним пројектима је то што на критички начин повезују инфраструктурне елементе модерног града – нафтне платформе, путеве, железнице и сл., са интензивираним конзумеризмом и мобилношћу, чиме је архитектонска формална реторика постала критичко средство поп-културе, за разлику од претходних конвенционалних канона. Значај ових пројеката, иако за то време можда утопијских, огледа се у увођењу нових вредности у процес стварања архитектуре, које шире њене постојеће вредносне системе у контексту социотехнолошког развоја, што је успоставило основе за концепте, које, преко постмодернизма,

препознајемо и у савременој теорији и пракси. На основу социотехнолошких промена у савременом контексту, које доводе до повећаних потреба за инфраструктурним умрежавањем и убрзаним протоком капитала, енергије, ресурса и људи, препознајемо феномен токова, који прожима многе сфере урбаног живота, а тиме мења и вредносни систем архитектуре. Ова промена манифестује се кроз функционални аспект – ток, у значењу кретања, као доминантне функције у простору, са једне стране, и редукцијом постојеће функције у одређеним градским просторима, са друге стране.

Игњаци де Сола Моралес у тексту „Terrain Vague” препознаје феномен редукције функције у урбаном простору, која постаје доминантна тема у естетском искуству јавних урбаних простора. Под фразом *terrain vague* Де Сола Моралес подразумева простор, територију коју карактерише пражњење или одсуство функције и која семиолошки алудира на „покрет, осцилације, нестабилност и флуks, на нешто слободно и неангажовано” (Сола Моралес 1995: 119). У духу постструктуралистичког мишљења, Де Сола Моралес, у „Terrain Vague”, директно се позивајући на „терминологију у савременој естетици која манифестује Делезову мисао”, каже да је архитектура „увек на страни форми, на страни визуелног и фигуративног [...] док индивидуа савременог града тражи дејство уместо форме” (Сола Моралес 1995: 123). У овим речима препознаје се феномен *дематеријализације вредности архитектуре*, којим се у естетици архитектонске форме наглашава одређени распон ефеката, динамичких искустава и релација са субјектом, на основу чега се позиција архитектонске форме простора токова проблематизује између значења *инфраструктурног* и *архитектонског*. Инфраструктурно значење подршке токова кретања корисника или подршке семиолошких и комуникационих ефеката, које форма треба да произведе, естетику саме форме простора токова ставља у други план. Форма, на тај начин, бива редукована у архитектонском обликовању и материјалним означитељима, она постаје чисто *функционална*, или, речима Марка Ожеа (*Marc Auge*), постаје „не-место” (Оже 1995: 20).

Урбано окружење све више прожима електронска инфраструктура у служби комуникационих ефеката, који остварују константан проток информација у односу конзумеризма и неолибералног капитализма са субјектом савременог града. У складу са тим, архитектонска форма постаје подршка и таквим комуникационим кодовима и електронским уређајима и бива редукована у оној мери у којој акценат остаје на поруци коју они треба да пренесу. *Неместом* Оже означава просторе створене зарад одређених циљева (транспорта, транзита, трговине, забаве), а, са друге стране, однос људи према тим просторима. Неместа тако посредују одређен скуп односа према себи и другима, који је у заобилазној вези са наведеним циљевима. Тај посредан однос наглашава пролазност и гомилање слика и информација у уму великом брзином, толиком да се свесна пажња посвећује само корисним информацијама потребним у тренутку (Оже 1995: 76.).

Стивен Каирнс (*Stephen Cairns*) у тексту „Flows” (Каирнс 2012: 451), позивајући се на теорију Мануела Кастелса, просторе токова, у програмском смислу, повезује са *аеродромима, железничким станицама, терминалима, интермодалним трансферним зонама, телекомуникационим инфраструктурама, лукама, пристаништима, компјутеризованим трговинским центрима*, који имају заједничко значење „комуникационих размењивача” (Кастелс 1996: 453), као „карактеристичних типова објеката простора токова” (Каирнс 2012: 454). Каирнс редукованост и огољеност архитектонске форме повезује са густином визуелних

и звучних ознака, које су у вези са „протоколима, регулацијама и наредбама” у служби функције шокова у простору.

У односу између друштвених трансформација и трансформација вредносног система архитектуре, Кастелс каже да су, у архитектонском смислу, простори токова: „коридори, холови који повезују места широм света и морамо их разумети као места размена, склоништа, домове и канцеларије савременог друштва” (Кастелс 2004: 448). Лична и културна идентификација са овим местима, њиховим функцијама и симболичким значењима, у вези је са савременим феноменима „масовног туризма, интернационалних миграција, несталних послова” и Кастелс каже да је начин на који успостављамо однос са *аеродромима, железничким и аутобуским станицама, ауто-пушевима, царинским објектима* итд, начин на који се формира савремено урбано искуство (Кастелс 2004: 448).

Архитектонске рефлексије на савремени феномен токова, који се, кроз однос токова и функције, трансформише у вредности форме, у овом раду ћемо истраживати кроз промене у односу форме и садржаја, структуре и искуства, кроз одређене примере у савременој архитектонској теорији и пракси. Анализом пројектантских концепата и методологија, истраживаћемо трендове изједначавања и преклапања значења архитектуре и инфраструктуре, архитектуре и пејзажа, кроз укрштање транспорта, мобилности и културних значења у јединствен формални систем.

Од артефакта до ефекта

Сола Моралес о постмодернизму говори као о манифестацији постструктуралистичких мишљења о разлици и понављању, као питањима директно везаним за проблем субјективности и могућности архитектонске репрезентације онтолошких фундамената модерне мисли. Субјективност, као супротна историјски утемељеним значајима или стилским и формалним одређењима архитектуре, односи се на симулакрум који архитекта ствара буђењем индивидуалне меморије појединца. Овакво виђење указује на дисперзију постојећих вредности архитектонске форме и дематеријализацију историјски утемељених формалних, стилских и декоративних фундамената и афирмацију субјективности, разлике и промене, у опажању, мишљењу и стварању архитектуре.

У архитектонском простору наведено се манифестује у генеричким принципима који редукују историјску формалну реторику, симболе и значења. Сола Моралес о редукацији естетских значитеља говори као о апстраховању архитектонске форме, чиме се пажња и перцепција корисника усмерава на гестове, токове, покрете и догађаје, којима савремени човек даје приоритет. Архитектура тако постаје директна, тренутна, „опажана синтетичком експерименталношћу корисника” (Сола Моралес 1997: 114).

Мартин Пули (*Martin Pewley*) у књизи *Terminal Architecture* говори о утицају информационих технологија и нових медија на савремену архитектуру, која све „од стамбених кућа до пословних торњева почиње да исклижава историјском домену трајних и легитимних вредности у лимбо где се праве вредности архитектуре проналазе у својој информационој сврсисходности” (Пули, 1998: 181). Пулијева основна хипотеза је да нас историја архитектуре спречава да архитектуру разумемо, јер вредносни систем данас не дефинише архитектонски естетски педигре већ њена сврсисходност – сврсисходност терминала у мрежама комуникација и сврсисходност информација које омогућавају функционисање

савременог живота. Према његовој теорији, савремена архитектура промишља се и пројектује у карактеру терминала, као инструмента, а не као споменика. Архитектонским пројектовањем се данас контролише однос тачака и размена у оквиру мрежа, а контрола токова у просторима архитектуре и града постаје основни организациони и формални принцип (Пули, 1998: 181).

Истраживањем формалних трансформација и хибридних структура, и у формалном и у програмском смислу, савремена архитектонска пракса (нпр. Рема Колхаса, Захе Хадид, ФОА архитектата, Сантјага Калатраве и др.) превазилази конвенционалне дисциплинаре оквири архитектуре. Трансдисциплинарна трансформација архитектуре, као разлика у понављању, укршта архитектуру и инфраструктуру са пејзажима, градећи постструктуралистички делезовски простор без оштрих граница, у коме токови, кинестетика и релације граде вредносни систем савремене архитектуре. На тај начин, архитектонска форма настаје на основу токова из контекста, које апсорбује и преобликује у унутрашњем простору. Формирањем континуираног асемблажа, динамички фрагменти се укрштају, преклапају и обједињују, чиме постају главни носиоци формалних и естетских одређења. Супресионарањем архитектонских и инфраструктурних слојева и умекшавањем граница између њих, архитектонска форма постаје отворено тектоничко поље које негира утемељене принципе статичности архитектуре. Оваква форма није нужно померљива, већ је обликована тако да кинестетички и искуствено асимилује токове у архитектури и окружењу. Њену структуру, тако, подједнако чине и динамички и статички волумени. Архитектонска форма бива одређена „*акумулацијама, конекцијама, густинама и флуидацијама*” (Ангелил и Клингман: 1999: 24), а ова употреба термина град и архитектуру дефинише као динамички систем у ком се, токовима и обликовањем простора којим се простиру, губе границе између архитектуре, инфраструктуре и пејзажа у *флуидности* простора.

Губитак граница између унутрашњих и спољашњих токова, као и граница између ентеријера и екстеријера, пејзажа и архитектуре, карактеристично је за рад архитектонске групе Сана. Специфичности источњачке културе огледају се и у савременим архитектонским тенденцијама да се омогуће неометане циркулације токова ваздуха, светлости и кретања људи у архитектонском простору. Архитектура групе Сана одликује се светлим, лаким површинама, максималне транспарентности и отворености. Форма, која настаје као последица асимилације токова из окружења и унутрашњег простора, изражава се обликовањем површина, које делимично затварају простор. Форме површина омогућавају кинестетичко искуство унутрашњег простора и перцептивно јединство контекста и архитектонског простора.

Закључак

У овом раду истраживали смо трансформацију вредности архитектонског простора у односу на тему флуидности која се заснива на феномену токова у савременом контексту. Феномен токова у овом раду се истраживао у односу културе и архитектуре, па, самим тим, и у односу утицаја социотехнолошких промена на формалне карактеристике архитектонског простора. У контексту глобализације и информационе, технолошке условљености динамичног живота и употребе простора, вредности архитектуре померају се ка променљивим, флуидним квалитетима који афирмишу токове, кретања, догађаје и

ефекте наспрам статичне формалне целине. Нове вредности архитектуре настају кроз заједничку интенцију и технологије и архитектуре да обликују савремено искуство града, градећи нове односе субјекта и друштва и нове естетске системе архитектуре. Град се посматра као процес константних динамичких искустава и промена. У таквом контексту бројних социотехнолошких трансформација, у овом раду истраживали смо флуидност архитектонског простора у односу функције и токова у архитектури са два основна аспекта – када ток бива функција и када ток настаје редукцијом функције. Овим истраживањем успоставили смо потенцијале вредновању архитектонске форме у односу на позицију токова у архитектури, где, осим у функцији кретања у простору, ток постаје носилац вредносног система архитектуре и у формирању кинестетичког, естетског искуства простора. Нове технологије, које не утичу само на културне трансформације, већ и на архитектонске технике, технологије и методе пројектовања, отварају нове могућности обликовања архитектонске форме. Архитектонска форма простора токова пројектовања генеричким принципима, ослобођена историјски дефинисаних типолошких и симболичких одређења, препознаје се као нова монументалност данашњег времена. Прва посебна претпоставка овог рада била је да се у савременом контексту изједначују значења инфраструктуре и архитектуре тако што се њихове и програмске, симболичке и формалне карактеристике преклапају и укрштају у односу са феноменом токова, који постаје доминантна вредност урбаног контекста данас. У складу са тим, испитивали смо другу посебну хипотезу да се ток може сматрати вредношћу архитектонског простора и, као такав, кроз своје материјалне аспекте, кретања кроз простор и нематеријалне, релационе и комуникационе аспекте естетског искуства архитектуре утиче на промене вредновања архитектонског простора кроз аспекте флуидности. Трансформације конвенционалних естетских вредновања архитектуре и потенцијали успостављања нових вредности указују да архитектура постаје динамички систем токова кретања у простору, а вредновање архитектуре се помера од статичне форме артефакта до динамичне инфраструктуре ефекта.

ЛИТЕРАТУРА

- Ален 1999: S. Allen, *Points + Lines*, New York: Princeton Architectural Press.
- Ангелил, Клингман 1999: M. Angelil, A. Klingmann, *Hybrid morphologies: infrastructure, architecture, landscape, Daidalos*, (73), 16-25.
- Грејм, Марвин 2001: S. Graham, S. Marvin, *Splintering Urbanism*, London: Routledge.
- Де Сола Моралес Рубио 1995: I. De Solà-Morales Rubió, "Terrain vague", *Anyplace*, Cambridge, Mass.: MIT Press. 118-123.
- Де Сола Моралес Рубио, Вајтнинг 1997: I. De Solà-Morales Rubió, S. Whiting, *Differences*, Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Каирнс 2012: S. Cairns, "Flows", у: Crysler, C. Greig, Cairns, Stephen, Heynen, Hilde, *The SAGE Handbook Of Architectural Theory*, Los Angeles: SAGE.
- Кастелс 1996: M. Castells, *The Rise Of The Networked Society*, 2nd ed., Oxford: Blackwell Publishers.
- Кастелс 2004: M. Castells, *The Network Society: A Cross-cultural Perspective*, MA: Edward Elgar.
- Оже 1995: M. Auge, *Non-Places*, London: Verso.
- Пули 1998: M. Pawley, *Terminal Architecture*, London: Reaktion Books.

Улин 2011: D. Ulin, "The Reading Life: Gordon Matta-Clark's 'Conical Intersect'"

Latimesblogs.Latimes.Com.(<http://latimesblogs.latimes.com/jacketcopy/2011/07/the-reading-life-gordon-matta-clark.html>).

Фремpton 1995: К. Frampton, *Studies in Tectonic Culture, The Poetics of Construction in Nineteenth and Twentieth Century Architecture*, London, Cambridge: The MIT Press.

Харви 1990: D. Harvey, *The condition of postmodernity*, Cambridge: Blackwell Publishers.

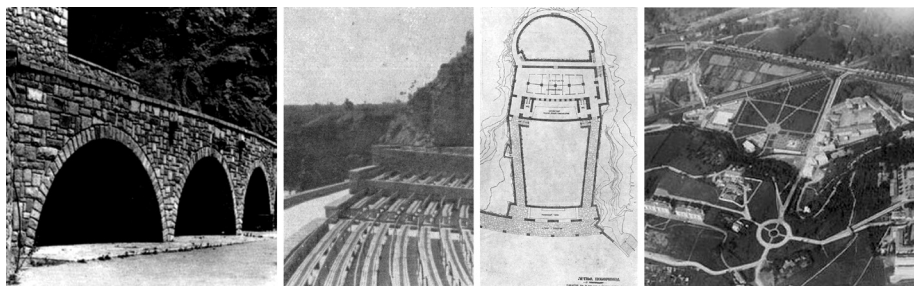
FROM ARTEFACT TO EFFECT: DEVELOPMENT OF FLUIDITY IN ARCHITECTURAL SPACE

Summary

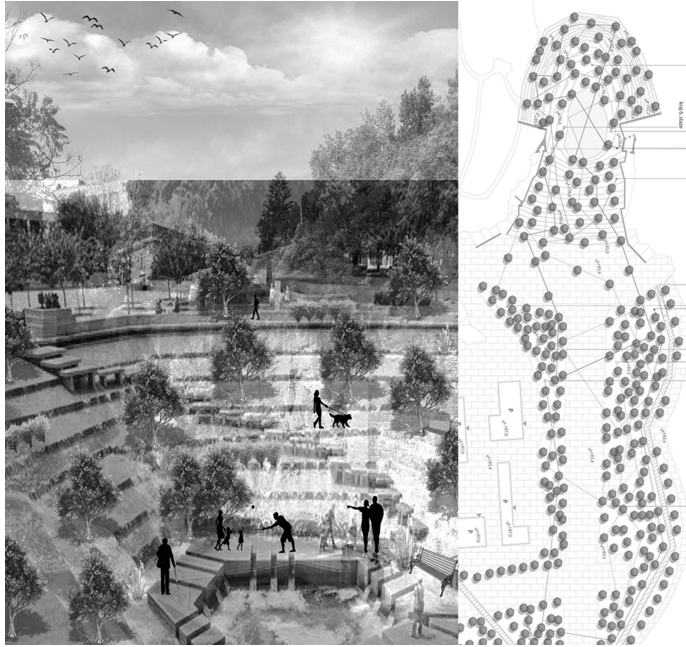
The main idea of this paper is to present the development of fluidity in architecture throughout chronology of changes in architectural criteria from static to dynamic aspects and values transformation from objective to (inter)subjective, communicational spatial experience in architecture. In the context of globalization and informational, technological conditionality in contemporary living dynamics and spatial appropriation, architectural values are shifting through variable, fluid qualities affirming flows, mobility, events and effects dominating over static formal whole. Accordingly, research of the fluidity of architectural space in this paper is based on hypotheses: of loss of disciplinary boundaries and dispersion of inner and outer space boundaries, loss of object singularity in terms of contextual conditions and assimilation of particular character into the fluid character of the whole. Therefore, the aim of this paper is to present development and contextual roots of these contemporary phenomena in history and theory of architecture with the aim of recognizing potentials of instrumentalization the fluidity in architectural design.

Key words: fluidity, architecture, flow.

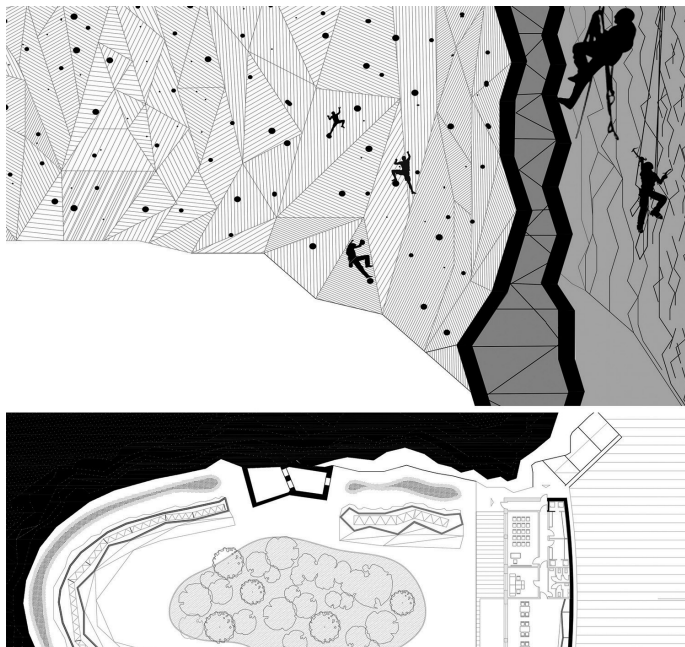
Bojana M. Jerković-Babović, Ana M. Zorić, Nebojša S. Fotirić

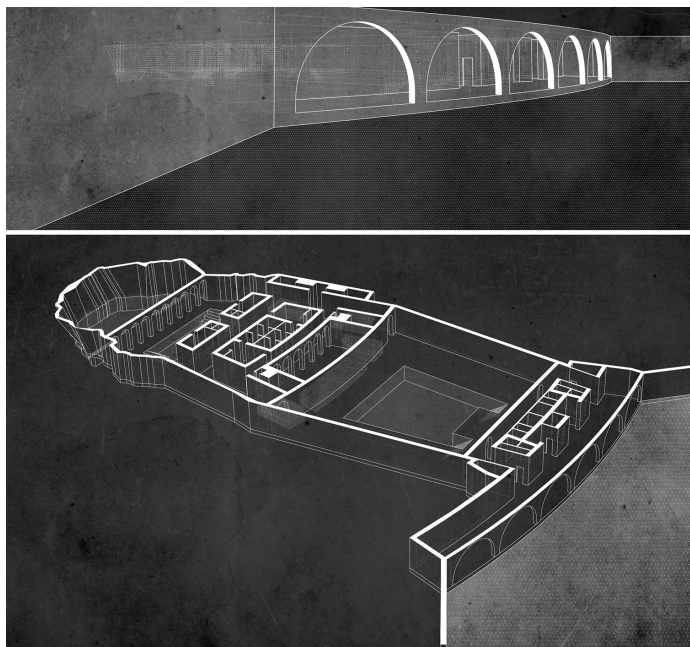

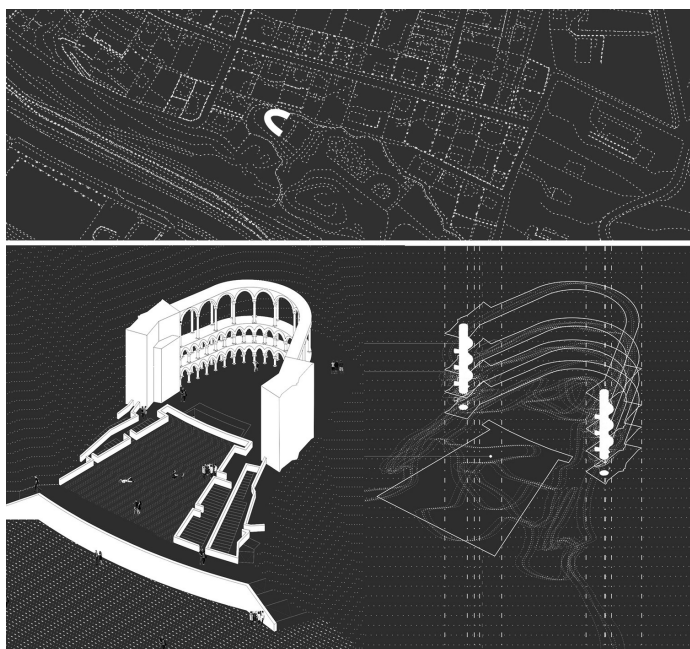
Сл. 2.1. Кристина Матковић – Авантуристички парк

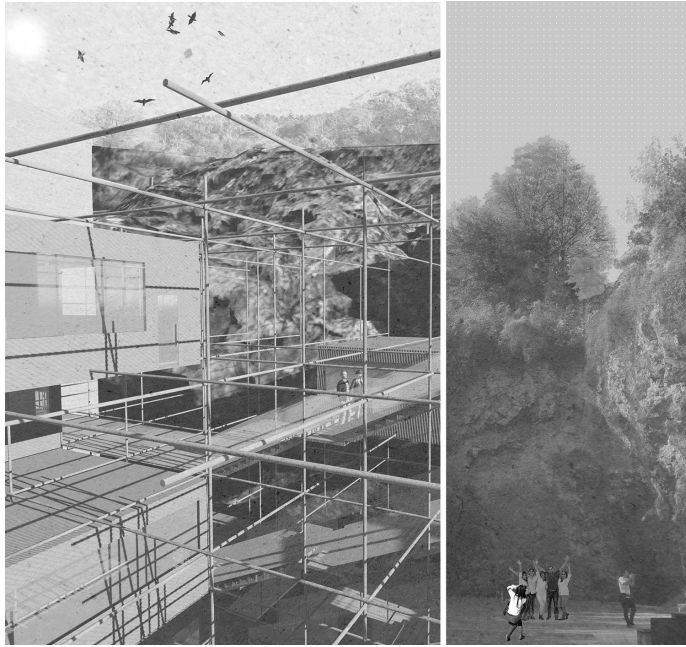
Сл. 2.2. Александра Максимовић – Кањонинг

Сл. 2.3. Марко Арацки – Терме

Сл. 3.1. Лука Илић – Омаж

Сл. 3.2. Милица Марић – Растер хуз

Сл. 3.3. Коста Димитријевић - Потоп

Филолошко-уметнички факултет Крагујевац

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са XII међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(27-28. X 2017)

Књига III

**МУЗИКА ЗНАКОВА / ЗНАКОВИ У МУЗИЦИ
И
УМЕТНОСТ У КОМУНИКАТИВНОМ ДИСКУРСУ**

Лектура и коректура
Тања Танасковић

За издавача
Мр Зоран Комадина, редовни професор
В. д. декана Филолошко-уметничког факултета

Технички уредник
Стефан Секулић

Штампа
„Донат Граф”
Београд

Тираж
200

ISBN
978-86-80796-26-0

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд
78(082)

МЕЂУНАРОДНИ научни скуп Српски језик, књижевност, уметност (12 ; 2017 ; Крагујевац) Српски језик, књижевност, уметност : зборник радова са XII међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (27-28. X 2017). Књ. 3, Музика знакова / знакови у музици и New Born Art / [уредници Биљана Мандић, Јелена Атанасијевић]. - Крагујевац : Филолошко-уметнички факултет, 2018 (Београд : Донат Граф). - 376 стр. : илустр. ; 24 cm

Текст ћир. и лат. - Тираж 200. - Стр. 5: XII Међународни научни скуп Српски језик, књижевност, уметност / Уредништво. - Стр. 7-8: О трећој, уметничкој књизи зборника са XI међународног научног скупа Српски језик, књижевност, уметност / Уредници. - Напомене и библиографске референце уз радове. - Библиографија уз сваки рад. - Summaries.

ISBN 978-86-80796-26-0
а) Музика - Зборници

COBISS.SR-ID 270586380